

Psychology: the Journal of the Hellenic Psychological Society

Vol 17, No 1 (2010)

Moral development, goal orientation and aggression in young athletes

Ιωάννης Ζαρώτης, Μαρία Ψυχουντάκη

doi: [10.12681/psy_hps.23753](https://doi.org/10.12681/psy_hps.23753)

Copyright © 2010, Ιωάννης Ζαρώτης, Μαρία Ψυχουντάκη

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

To cite this article:

Ζαρώτης Ι., & Ψυχουντάκη Μ. (2020). Moral development, goal orientation and aggression in young athletes. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 17(1), 37-51. https://doi.org/10.12681/psy_hps.23753

Ηθική ανάπτυξη, προσανατολισμός στόχων και επιθετικότητα σε αθλητές νεαρής ηλικίας

ΙΩΑΝΝΗΣ ΖΑΡΩΤΗΣ¹

ΜΑΡΙΑ ΨΥΧΟΥΝΤΑΚΗ²

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν η εξέταση της σχέσης μεταξύ των σταδίων ηθικής ανάπτυξης, του προσανατολισμού στόχων και του επιπέδου επιθετικότητας νεαρών αθλητών. Το δείγμα αποτέλεσαν 81 νεαροί αθλητές (46 αγόρια και 35 κορίτσια), ηλικίας 12-15 ετών (ΜΟ=13,52, ΤΑ=1,11). Στους συμμετέχοντες χορηγήθηκαν ερωτηματολόγια για την αξιολόγηση του σταδίου ηθικής ανάπτυξης, του προσανατολισμού στόχων και του επιπέδου επιθετικότητας. Από τα αποτελέσματα φάνηκε ότι το στάδιο ηθικής ανάπτυξης δεν σχετίζεται με τον προσανατολισμό στόχων και την επιθετικότητα, ενώ υπάρχει συσχέτιση μεταξύ προσανατολισμού στο Εγώ και επιθετικότητας. Τα αποτελέσματα της έρευνας ενισχύουν την άποψη για τη διαφορετικότητα της ηθικής εντός των αθλητικών χώρων (Shields & Bredemeier, 1995).

Λέξεις-κλειδιά: Στάδια ηθικής ανάπτυξης, Προσανατολισμός στόχων, Επιθετικότητα, Αθλητισμός.

1. Εισαγωγή

«Αθλητισμός: αν θέλεις να διαμορφώσεις καλό χαρακτήρα, δοκίμασε κάτι άλλο» με τη διατύπωση αυτή, οι Ogilvie και Tutko (1971, σελ. 1) θέτουν τον αθλητισμό υπό αμφισβήτηση, όσον αφορά την προσφορά που μπορεί να έχει στη διαμόρφωση «καλών» και «έντιμων» χαρακτήρων. Επίσης, η έντονη και αποκλειστική προσήλωση στη νίκη και η παράλληλη υιοθέτηση της προ-

σέγγισης «νίκη με κάθε κόστος», είναι πιθανό να επιδρούν αρνητικά στην ηθική ανάπτυξη των αθλητών (Shields & Bredemeier, 1995). Τέτοιου είδους προσεγγίσεις στον αθλητισμό φαίνεται να ερμηνεύουν την υιοθέτηση αντιαθλητικών, επιθετικών και παράνομων ενεργειών, όπως επισημαίνουν οι Dunn και Dunn (1999). Όταν οι αθλητές επιδιώκουν τη νίκη με κάθε τρόπο, είναι φυσικό, σύμφωνα με τον Nicholls (1989), να στρέφονται σε οποιοδήποτε μέσο μπορεί να τους

1. Διεύθυνση: Εργαστήριο Κινητικής Συμπεριφοράς & Αθλητικής Ψυχολογίας, Τ.Ε.Φ.Α.Α, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Εθνικής Αντίστασης 41, 17237 Δάφνη. Τηλ: 210 7276053, 6932420022, Fax: 210 7276054, e-mail: zaroti@phed.uoa.gr

2. Διεύθυνση: Εργαστήριο Κινητικής Συμπεριφοράς & Αθλητικής Ψυχολογίας, Τ.Ε.Φ.Α.Α, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Εθνικής Αντίστασης 41, 17237 Δάφνη. Τηλ: 210 7276053, 6932420022, Fax: 210 7276054.

εξασφαλίζει το επιθυμητό αποτέλεσμα. Η συγκεκριμένη συμπεριφορά δείχνει χαμηλά επίπεδα ηθικότητας, ενώ, όταν η συμπεριφορά των αθλητών είναι η προσδοκώμενη, χαρακτηρίζεται ως ηθική και έντιμη. Ωστόσο, αποτελεί στοιχείο προς διερεύνηση, αν η ηθική και έντιμη συμπεριφορά που αναπτύσσεται στους αθλητικούς χώρους αποτελεί προϊόν αυτόνομης σκέψης του ατόμου ή είναι «ετερόνομη συμμόρφωση» και «ηθικότητα του εξαναγκασμού», όρους τους οποίους εισήγαγε στο γενικό πλαίσιο ηθικής συμπεριφοράς ο Piaget (1968).

Η ηθική συμπεριφορά στους αγωνιστικούς χώρους αναφέρεται ως «αθλητική εντιμότητα» (Vallerand et al., 1996) και για ορισμένους ερευνητές θα πρέπει να διαχωρίζεται από την ηθική της καθημερινής ζωής. Προς την κατεύθυνση αυτή, όταν αναφερόμαστε στην ηθική συμπεριφορά που αναπτύσσεται στους αγωνιστικούς χώρους, έχει προταθεί ο όρος «εντός περιορισμένου πεδίου ηθική» (Bredemeier, 1995. Shields & Bredemeier, 1995), δηλώνοντας τη διαφορά της από την ηθική συμπεριφορά που το άτομο αναπτύσσει στην καθημερινή του ζωή.

Όσον αφορά την ηθική συμπεριφορά του ατόμου, ο Kohlberg (1969) υποστήριξε ότι σχετίζεται με τη διαδικασία της ηθικής του ανάπτυξης, η οποία περιλαμβάνει τέσσερις κεντρικές έννοιες: (α) τις ηθικές αξίες, (β) τους προσανατολισμούς, (γ) τις ηθικές αρχές και (δ) τα στάδια ηθικής ανάπτυξης. Οι ηθικές αξίες αναφέρονται στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των ατόμων απέναντι στην κοινωνία και αποτελούν βασικό στοιχείο της ηθικής δομής του ατόμου. Οι προσανατολισμοί εμφανίζονται με τέσσερις διαφορετικές μορφές: (i) την *κανονιστική σειρά*, η οποία αναφέρεται στην ηθική που πηγάζει από την τήρηση των κανόνων και των απαιτήσεων μιας κατάστασης, (ii) τις *πρακτικές συνέπειες*, όπου ο προσανατολισμός αναφέρεται στην ηθική που πηγάζει από τις συνέπειες – θετικές ή αρνητικές – μιας πράξης, (iii) τη *δικαιοσύνη ή εντιμότητα*, όπου η ηθική πηγάζει από τις έννοιες της ελευθερίας, της ισότητας, της αμοιβαιότητας και της συμφωνίας, και (iv) τον *ιδεατό εαυτό*, όπου η ηθική πηγάζει από την κοινωνική εικόνα του ατόμου, ως καλού και συνειδητού πολίτη.

Σχετικά με τις ηθικές αρχές, ο Kohlberg θε-

ωρούσε ότι αντιπροσωπεύουν τον τρόπο με τον οποίο προβάλλουμε τις ηθικές μας «προτεραιότητες». Η ηθικές αρχές δίνουν στο άτομο τη δυνατότητα να αναπτύξει μια εσωτερική «εντολή» για ηθική δράση, όταν υπάρχει ένα ηθικό δίλημμα. Τέλος, ο Kohlberg υποστήριξε ότι η ηθική ανάπτυξη του ατόμου περνά από ορισμένα στάδια πριν φτάσει στην ολοκλήρωσή της. Πρότεινε τα στάδια ηθικής ανάπτυξης βασιζόμενος σε μια διαχρονική έρευνα που ξεκίνησε το 1958 με 72 αγόρια, ηλικίας 10, 13 και 16 ετών, από ιδιωτικό σχολείο του Σικάγου των Η.Π.Α., παίρνοντας συνεντεύξεις από τους συμμετέχοντες κάθε 3-4 χρόνια, για ένα διάστημα 35 ετών. Αργότερα, προσέθεσε στο δείγμα του μικρότερης ηλικίας αγόρια αλλά και κορίτσια από διάφορες πολιτείες των Η.Π.Α. (αναφορά στον Crain, 1985). Ο Kohlberg το 1969 αναφέρει αρχικά τρία αναπτυξιακά επίπεδα και έξι στάδια ηθικής ανάπτυξης. Τα τρία επίπεδα αντιστοιχούν στο *προσυμβατικό* (στάδια 1 και 2), στο *συμβατικό* (στάδια 3 και 4) και το *μετασυμβατικό ή αυτόνομο* (στάδια 5 και 6) επίπεδο της ηθικής ανάπτυξης. Στο τρίτο επίπεδο, το μετασυμβατικό, σκοπός του ατόμου, ο οποίος πηγάζει από τη συμπεριφορά του, είναι η ευημερία των ανθρώπων. Πάνω από όλα βρίσκεται η τήρηση των νόμων, οι οποίοι υπηρετούν με τη σειρά τους τις ανάγκες των πολιτών. Στο 6ο στάδιο, των παγκόσμιων ηθικών αξιών, δίνεται έμφαση στην εσωτερική ικανοποίηση των ανθρώπων από την ηθική συμπεριφορά. Ό,τι προκαλεί εσωτερική ικανοποίηση είναι ηθικό (για ένα ηθικό άτομο), ενώ ανήθικο είναι ό,τι προκαλεί εσωτερική δυσαρμονία. Προτεραιότητα αποτελεί ο άνθρωπος και τα δικαιώματά του, τα οποία θεωρούνται αναφαίρετα και βρίσκονται στο κέντρο της λειτουργίας του κοινωνικού συστήματος. Ωστόσο, μετά από διαρκείς έρευνες, ο Kohlberg και οι συνεργάτες του το 1983 προέβησαν στην απόρριψη του 6ου σταδίου, καθώς δεν είχε υποστηριχθεί επαρκώς από τα ερευνητικά δεδομένα και δεν ήταν σαφής ο διαχωρισμός του από το 5ο στάδιο (αναφορά στους Μαρκουλή & Γωνίδα, 2006). Έτσι, τα 5 στάδια της ηθικής ανάπτυξης αναδιαμορφώθηκαν και επαναδιατυπώθηκαν (Colby & Kohlberg, 1987) (Πίνακας 1).

Ο Kohlberg (1976) μεταθέτει το ενδιαφέρον του στην έννοια της «κοινωνικής προοπτικής»,

Πίνακας 1
Τα στάδια ηθικής ανάπτυξης του Kohlberg

Στάδια	Περιγραφή
Στάδιο 1	Η ηθική καθορίζεται από την αποφυγή της κατάλυσης των νόμων και της τιμωρίας.
Στάδιο 2	Η ηθική καθορίζεται με βάση την πραγματοποίηση συμφωνιών και τη συμβολή σε ισόνομες ανταλλαγές.
Στάδιο 3	Η ηθική καθορίζεται από την υποστήριξη των αμοιβαίων σχέσεων.
Στάδιο 4	Η ηθική καθορίζεται από την διατήρηση του κοινωνικού συστήματος.
Στάδιο 5	Η ηθική καθορίζεται με βάση την εκπλήρωση του κοινωνικού καθήκοντος και την αναζήτηση του συνολικού οφέλους.

στην άποψη, δηλαδή, που έχει το άτομο για τις σχέσεις του με το κοινωνικό σύνολο, εγκαταλείποντας την αξιολόγηση της ηθικής ωριμότητας με βάση τους προσανατολισμούς, στους οποίους είχε δώσει ιδιαίτερη σημασία στην αρχική διατύπωση της θεωρίας του. Η αλληλεπίδραση του ατόμου με το κοινωνικό σύνολο και η συμπεριφορά του ερμηνεύονται πλέον με βάση τα κίνητρα που οδηγούν σε συγκεκριμένους τρόπους έκφρασης και δραστηριότητας.

Τα κίνητρα έκφρασης και δραστηριότητας, τα οποία παρακινούν τα άτομα να συμμετέχουν στον αθλητισμό, αποτέλεσαν αντικείμενο της θεωρίας αθλητικού προσανατολισμού στόχων του Nicholls (1989). Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, ο αθλητικός προσανατολισμός στόχων διαχωρίζεται σε: (α) προσανατολισμό προς το έργο (task orientation), ο οποίος περιγράφει την τάση του αθλητή να αξιολογεί την απόδοσή του βασιζόμενος στις πληροφορίες που λαμβάνει από τον εαυτό του και (β) προσανατολισμό στο Εγώ (Ego orientation), όπου ο αθλητής ορίζει την επάρκειά του σε σχέση με την απόδοση των άλλων.

Ο προσανατολισμός στο έργο έχει συνδεθεί με τις ηθικές αξίες, την ευγενή άμιλλα και το έντιμο αθλητικό παιχνίδι (Bredemeier, 1985. Duda, Olson, & Templin, 1991). Ο Nicholls (1989) συνδέει τον προσανατολισμό στο έργο με την τήρηση των κανόνων από τον αθλητή και το σεβασμό στο «τίμιο παιχνίδι» (fair play), την επιθυμία να δουλέψει σκληρά, να κάνει το καλύτερο δυνατόν,

να βελτιωθεί με βάση την απόδοσή του. Παράλληλα, ο αθλητής που είναι προσανατολισμένος στο έργο απολαμβάνει μια αίσθηση αυτοαποτελεσματικότητας και αυτοπεποίθησης κατά τη διάρκεια των προσπαθειών του (Cox, 2002).

Οι αθλητές με υψηλό προσανατολισμό στο Εγώ, αντίθετα, θεωρούν επιτυχία στον αθλητισμό τις υψηλές αμοιβές (Kavussanu & Roberts, 2001), ενώ τείνουν να χρησιμοποιούν απαγορευμένες ουσίες με σκοπό τη βελτίωση της απόδοσής τους (White & Zellner, 1996). Παράλληλα, η Joyner (2008) υποστήριξε ότι οι αθλητές με υψηλό προσανατολισμό στο έργο και χαμηλό στο Εγώ εμφανίζουν υψηλά επίπεδα αθλητικής εντιμότητας, ενώ οι αθλητές με χαμηλό προσανατολισμό στο έργο και υψηλό στο Εγώ παρουσιάζουν χαμηλά επίπεδα αθλητικής εντιμότητας. Ο προσανατολισμός στο Εγώ έχει συνδεθεί, επίσης, με χαμηλά επίπεδα ηθικής κρίσης και την προσέγγιση «νίκη με κάθε κόστος» (Bredemeier, 1985). Ο Nicholls (1989) υποστηρίζει ότι για τους αθλητές με προσανατολισμό στο Εγώ, η νίκη έχει περισσότερη σημασία από τον τρόπο κατάκτησής της και εκφράζεται από την επιθυμία «να συναγωνίζεσαι και να αποδίδεις καλύτερα από τους άλλους» (σελ. 95). Φαίνεται ότι η υπερβολική έμφαση στη νίκη ωθεί τους αθλητές στην υιοθέτηση αντιαθλητικών συμπεριφορών και μορφών επιθετικότητας (Lumpkin, Stoll, & Beller, 1999). Ο προσανατολισμός στόχων έχει συσχετιστεί με την ηθική κρίση και συμπεριφορά των αθλητών

(Bredemeier, 1985. Duda, Olson, & Templin, 1991. Kavussanu & Roberts, 2001), με την αθλητική εντιμότητα (Dunn & Dunn, 1999. Stornes & Ommundsen, 2004. Treasure, Eitner, & Hancock, 2001) και με την ηθική λειτουργία (Kavussanu & Ntoumanis, 2003).

Μία ακόμα διάσταση συμπεριφοράς η οποία έχει συνδεθεί με τον προσανατολισμό στόχων, είναι η επιθετικότητα. Σύμφωνα με τον Berkowitz (1983), η επιθετικότητα αποτελεί μια παράνομη πράξη βίας που στόχο έχει να βλάψει τον εκάστοτε «αντίπαλο» αδιαφορώντας για τις συνέπειες της πράξης. Ως προς τη σύνδεση των εννοιών της επιθετικότητας και της ηθικής ανάπτυξης, σύμφωνα με το τελευταίο στάδιο ηθικής ανάπτυξης του Kohlberg, οι άνθρωποι δείχνουν σεβασμό προς την ανθρώπινη ύπαρξη και δεν χρησιμοποιούν βία στις συναναστροφές τους, οπότε αναμένεται να εμφανίζουν χαμηλά επίπεδα επιθετικότητας (Colby & Kohlberg, 1987). Οι Dunn και Dunn (1999) μελέτησαν τη συσχέτιση των εννοιών του αθλητικού προσανατολισμού, της επιθετικότητας και της αθλητικής εντιμότητας (sportspersonship). Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι αθλητές με προσανατολισμό στο Εγώ ενέκριναν την εμφάνιση αντιαθλητικών ενεργειών, αντίθετα από τους αθλητές που ήταν προσανατολισμένοι στο έργο, οι οποίοι απέρριπταν τέτοιου είδους συμπεριφορές. Ο προσανατολισμός στο έργο συνδέεται με το σεβασμό των αθλητών στους κανόνες του αθλήματος, ενώ ο προσανατολισμός στο Εγώ εμφανίζει περισσότερες προσπάθειες «εξαπάτησης» εντός των αγωνιστικών χώρων και έλλειψη σεβασμού στους κανόνες του αθλήματος. Παράλληλα, η επιθετικότητα έχει συσχετιστεί με την αθλητική εντιμότητα (Dunn & Dunn, 1999), με την ηθική ωριμότητα (Bredemeier et al., 1986). Επίσης, η συσχέτιση της επιθετικότητας και του προσανατολισμού στόχων εξετάστηκε σε αρκετές έρευνες (Stephens & Kavanagh, 1997, 2003. Stephens, 2000, 2004), οι οποίες έδειξαν ότι το υψηλό επίπεδο επιθετικότητας συνδέεται με υψηλό προσανατολισμό στο Εγώ.

Παρά τις σημαντικές έρευνες σε θέματα αθλητικής συμπεριφοράς, δεν έχει γίνει προσπάθεια μελέτης της σχέσης του επιπέδου ηθικής ανάπτυξης των αθλητών με τον προσανατο-

λισμό των στόχων και την επιθετικότητά τους. Ο σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να μελετήσει τη σχέση των τριών αυτών εννοιών με απώτερο στόχο να ελεγχθεί αν μια αθλητική έννοια, όπως είναι ο προσανατολισμός στόχων, σχετίζεται με έννοιες, όπως το επίπεδο ηθικής ανάπτυξης και η επιθετικότητα, οι οποίες αναφέρονται στη γενικότερη ανάπτυξη και συμπεριφορά ενός ατόμου. Επιμέρους σκοπό της παρούσας έρευνας αποτελεί η διερεύνηση της άποψης των Bredemeier (1995) και Shields και Bredemeier (1995) ότι η ηθική συμπεριφορά που αναπτύσσεται στους αγωνιστικούς χώρους είναι «εντός περιορισμένου πεδίου ηθική». Τα ερωτήματα, που εγείρονται στο πλαίσιο της μελέτης των εννοιών αυτών, είναι:

- (α) υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στο επίπεδο ηθικής ανάπτυξης των αθλητών και του προσανατολισμού στόχων;
 - (β) υπάρχει συσχέτιση μεταξύ επιπέδου ηθικής ανάπτυξης και επιθετικής συμπεριφοράς;
- Παράλληλα, διερευνώντας τη σχέση μεταξύ της επιθετικότητας και του αθλητικού προσανατολισμού, θα εξεταστούν οι υποθέσεις:
- (α) το επίπεδο επιθετικότητας των αθλητών αναμένεται να εμφανίσει θετική συσχέτιση με τον προσανατολισμό στο Εγώ.
 - (β) το επίπεδο επιθετικότητας των αθλητών αναμένεται να εμφανίσει αρνητική συσχέτιση με τον προσανατολισμό στο έργο.

2. Μέθοδος

Δείγμα

Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 81 αθλητές, 46 αγόρια και 35 κορίτσια. Τα ερωτηματολόγια της έρευνας συμπλήρωσαν αρχικά 116 αθλητές, αλλά κατόπιν ελέγχου των ερωτηματολογίων για την ηθική ανάπτυξη και το βαθμό κοινωνικής επιθυμητότητας, αφαιρέθηκαν 35 ερωτηματολόγια ως μη έγκυρα. Η επιλογή των δύο φύλων παρέχει τη δυνατότητα συγκρίσεων στο τέλος της έρευνας. Η ηλικία των συμμετεχόντων ήταν 12-15 ετών ($M=13,52$, $SD=1,11$). Η επιλογή της συγκεκριμένης ηλικίας βασίστηκε σε δεδομένα προηγούμενων ερευνών των Rasclé, Coulomb και Pfister (1998), Treasure, Carpenter και Power (2000) και

White και Duda (1994), από τα οποία φάνηκε ότι οι μεγαλύτερες ηλικίες και το υψηλό αγωνιστικό επίπεδο συνδέονται περισσότερο με τον προσανατολισμό στο Εγώ, ενώ οι αθλητές μικρών ηλικιών και χαμηλού επιπέδου παρουσιάζουν μεγαλύτερη ισορροπία ανάμεσα στον προσανατολισμό στόχων στο έργο και στο Εγώ. Η κατανομή των συμμετεχόντων ανά ηλικία παρουσίασε ισορροπία, καθώς στην ηλικία των 12 ετών ήταν 19 αθλητές (23,5%), στην ηλικία των 13 ετών ήταν 21 αθλητές (25,9%), στην ηλικία των 14 ετών ήταν, επίσης, 21 αθλητές (25,9%) και στην ηλικία των 15 ετών ήταν 20 αθλητές (24,7%). Τα αθλήματα στα οποία συμμετείχαν ήταν η καλαθοσφαίριση (34 αθλητές), το μοντέρνο πένταθλο (3 αθλητές), η συγχρονισμένη κολύμβηση (9 αθλητές), η κολύμβηση (23 αθλητές), η αντισφαίριση (2 αθλητές), η υδατοσφαίριση (6 αθλητές), ο ακοντισμός (3 αθλητές) και η σφαιροβολία (1 αθλητής). Αποφεύχθηκε η λήψη δείγματος μόνο από ένα ή δύο αθλήματα, καθώς έχει υποστηριχθεί ότι τα αθλήματα διαχωρίζονται, με βάση τη σωματική επαφή των αθλητών, σε «χαμηλής» (π.χ. κολύμβηση, ακοντισμός), «μεσαίας» (π.χ. πετοσφαίριση) και «υψηλής επαφής» (π.χ. πυγμαχία, καράτε) και ότι οι συμμετέχοντες σε διαφορετικής επαφής άθλημα έχουν και διαφορετικό επίπεδο ηθικής συμπεριφοράς και επιθετικότητας (Bredemeier et al., 1986). Τέλος, η αγωνιστική εμπειρία των συμμετεχόντων στην έρευνα ήταν κατά μέσο όρο 6,61 έτη (SD=2,81). Το δείγμα προερχόταν από συλλόγους περιοχών της Αθήνας και οι αθλητές συμμετείχαν στην έρευνα οικειοθελώς.

Ερωτηματολόγιο

Τα ερωτηματολόγια που χρησιμοποιήθηκαν για τις ανάγκες της έρευνας αυτής ήταν:

(α) *Ερωτηματολόγιο καθορισμού καταστάσεων-σύντομη έκδοση* (Defining Issues Test-Short Form. Rest, 1979. Markoulis, 1989) για την αξιολόγηση του επιπέδου ηθικής ωριμότητας. Το ερωτηματολόγιο βασίστηκε στη θεωρία του Kohlberg και τα έξι στάδια ηθικής ανάπτυξης (Kohlberg, 1969, 1976). Η πλήρης έκδοση του DIT περιλαμβάνει έξι ιστορίες οι οποίες περιγράφουν έξι ηθικά διλήμματα. Στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιήθηκε η σύντομη μορφή, η οποία περι-

λαμβάνει τις τρεις από τις έξι ιστορίες (1, 3 και 6) της πλήρους μορφής. Κάθε ιστορία περιλαμβάνει 12 επιχειρήματα, τα οποία ο εξεταζόμενος αξιολογεί ως προς τη σημασία τους με μια 5βάθμια κλίμακα (1=πολύ μεγάλη σημασία, 2=μεγάλη σημασία, 3=αρκετή σημασία, 4=λίγη σημασία και 5=καμία σημασία). Στη συνέχεια, ο εξεταζόμενος καλείται να σημειώσει τα τέσσερα πιο σημαντικά επιχειρήματα με βάση τη σειρά σπουδαιότητας (1ο πιο σημαντικό, 2ο πιο σημαντικό, 3ο πιο σημαντικό, 4ο πιο σημαντικό). Η σειρά με την οποία οι συμμετέχοντες τοποθετούν τα τέσσερα επιχειρήματα καθορίζει το P σκορ για κάθε εξεταζόμενο. Το P σκορ αντιστοιχεί στα στάδια 5 και 6 (μετασυσμβατικό επίπεδο) της ηθικής ανάπτυξης του Kohlberg και αντικατοπτρίζει τη σημασία που δίνει το άτομο στις ηθικές αξίες, όταν λαμβάνει αποφάσεις γύρω από κοινωνικά διλήμματα, ενώ, παράλληλα, αποτυπώνει και το στάδιο ηθικής ανάπτυξης του ατόμου. Η ανώτερη P βαθμολογία που μπορεί να έχει ο ερωτώμενος είναι 57 στην πλήρη μορφή του DIT και 28,5 στη σύντομη μορφή του. Σύμφωνα με τους Rest, Narvaez, Mitchell και Thoma (1998), τα επίπεδα που δίνονται με βάση το P σκορ στη σύντομη μορφή είναι τα εξής: (α) «χαμηλό» από 0 έως 13,9, (β) «μέτριο» από 14 έως 20,9 και (γ) «υψηλό» από 21 έως 28,5. Το συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο δεν αποδίδει απευθείας βαθμό ηθικής, με την ευρύτερη έννοιά της, αλλά δείχνει κατά πόσο το άτομο σκέφτεται και ενεργεί με βάση ηθικές αξίες που συναντώνται στα στάδια της ηθικής ανάπτυξης του Kohlberg. Για να ελεγχθεί η εγκυρότητα των απαντήσεων των συμμετεχόντων, πραγματοποιείται μια σειρά από ελέγχους, όπως: (i) απορρίπτονται ερωτηματολόγια τα οποία εμφανίζουν δείκτη M μεγαλύτερο του 4. Ο δείκτης M δηλώνει επιλογή επιχειρημάτων χωρίς σημασία (meaningless), κατά τη διαδικασία επιλογής από τον εξεταζόμενο των τεσσάρων πιο σημαντικών επιχειρημάτων, (ii) απορρίπτονται ερωτηματολόγια στα οποία δύο τουλάχιστον ιστορίες έχουν ίδιες απαντήσεις στη διαδικασία ταξινόμησης των επιχειρημάτων, (iii) υπάρχουν ακόμη δύο ασφαλιστικές δικλείδες στο ερωτηματολόγιο, οι οποίες αφορούν τις ασυμφωνίες μεταξύ βαθμολόγησης των επιχειρημάτων και τοποθέτησής τους σε σειρά σημαντικότητας. Δη-

λαδή, αν ο συμμετέχων αποδώσει σε ένα επιχείρημα «λίγη» σημασία και το επιλέξει, ωστόσο, αργότερα ως το πιο σημαντικό, τότε δημιουργείται ασυμφωνία, η οποία αν εμφανιστεί και σε ένα ακόμη επιχείρημα της ίδιας ιστορίας, το ερωτηματολόγιο απορρίπτεται. Επίσης, αν δύο διαφορετικές ιστορίες περιέχουν από μία ασυμφωνία στην επιλογή των σημαντικότερων ερωτημάτων, το ερωτηματολόγιο δεν γίνεται αποδεκτό.

(β) *Ερωτηματολόγιο Αθλητικού Προσανατολισμού για παιδιά* (Duda & Nicholls, 1989. Καρτερολιώτης & Σταύρου, 1996). Το Ερωτηματολόγιο Αθλητικού Προσανατολισμού για παιδιά περιλαμβάνει 13 ερωτήματα και παρέχει πληροφορίες για τον αθλητικό προσανατολισμό των παιδιών στο έργο και το Εγώ. Ο εξεταζόμενος είναι δυνατόν να παρουσιάζει υψηλή βαθμολογία τόσο στον προσανατολισμό στο έργο όσο και στον προσανατολισμό στο Εγώ. Ο προσανατολισμός στο έργο περιλαμβάνει επτά ερωτήματα (6, 7, 8, 9, 10, 11, 12), ενώ ο προσανατολισμός στο Εγώ περιλαμβάνει έξι ερωτήματα (1, 2, 3, 4, 5, 13). Οι απαντήσεις δίνονται σε μια 5βάθμια κλίμακα τύπου Likert, όπου το 1 αντιστοιχεί στο «συμφωνώ απόλυτα» και το 5 στο «διαφωνώ απόλυτα». Ο δείκτης Cronbach's α του ερωτηματολογίου σε ελληνικό πληθυσμό είναι 0,76 και 0,74 για τους δύο παράγοντες, αντίστοιχα.

(γ) *Ερωτηματολόγιο Επιθετικότητας* (Aggression Questionnaire. Buss & Perry, 1992. Μποζώνης & Ψυχουντάκη, 2005). Το Ερωτηματολόγιο Επιθετικότητας των Buss και Perry (1992) αποτελείται από 29 ερωτήματα τα οποία αξιολογούν την τάση του ατόμου για επιθετικές σκέψεις, συναισθήματα και συμπεριφορά. Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από τέσσερις παράγοντες: *Σωματική επιθετικότητα* (2, 5, 8, 11, 13, 22, 25, 29), *Λεκτική επιθετικότητα* (4, 6, 14, 21, 27), *Θυμός/Οργή* (1, 9, 12, 18, 19, 23, 28) και *Εχθρότητα* (3, 7, 10, 15, 17, 20, 24, 26). Από θεωρητική άποψη οι παράγοντες αυτοί αντιπροσωπεύουν το σύνολο των συστατικών της έννοιας της επιθετικότητας. Οι παράγοντες *Σωματική* και *Λεκτική επιθετικότητα* περιλαμβάνουν τα ερωτήματα που σχετίζονται με τα λειτουργικά ή συμπεριφοριστικά στοιχεία της επιθετικότητας, ο παράγοντας του *Θυ-*

μού/Οργής αντιπροσωπεύει το συναισθηματικό στοιχείο και ο παράγοντας της *Εχθρότητας* αντιπροσωπεύει το γνωστικό στοιχείο της επιθετικότητας. Για τον ελληνικό πληθυσμό οι δείκτες εσωτερικής συνέπειας Cronbach's α των παραγόντων του ερωτηματολογίου είναι: *Σωματική επιθετικότητα* 0,81, *Λεκτική επιθετικότητα* 0,56, *Θυμός/Οργή* 0,81, *Εχθρότητα* 0,75 και *Γενική Επιθετικότητα* 0,88.

(δ) *Ερωτηματολόγιο Κοινωνικής Επιθυμητότητας* (Social Desirability Scale. Crowne & Marlowe, 1960. Ψυχουντάκη, Εκκεκάκης & Ζέρβας, 1993). Η σύντομη μορφή του ερωτηματολογίου Κοινωνικής Επιθυμητότητας αποτελείται από 13 ερωτήματα, τα οποία ελέγχουν την τάση του εξεταζόμενου να δίνει κοινωνικώς επιθυμητές απαντήσεις κατά την αξιολόγηση των ψυχολογικών χαρακτηριστικών του. Ο εξεταζόμενος απαντάει σε κάθε ερώτημα με το χαρακτηρισμό «Σωστό» αν συμφωνεί ή «Λάθος» αν διαφωνεί με την άποψη που διατυπώνει η κάθε πρόταση. Ο δείκτης Cronbach's α του ερωτηματολογίου σε ελληνικό πληθυσμό είναι 0,69. Το ερωτηματολόγιο κοινωνικής επιθυμητότητας χορηγήθηκε στους συμμετέχοντες στην έρευνα για να ελεγχθεί αν οι απαντήσεις τους εξέφραζαν μόνο τους ίδιους ή αποτελούσαν το «κοινωνικώς επιθυμητό». Εξαιρέθηκαν από την τελική ανάλυση οχτώ άτομα, τα οποία παρουσίαζαν βαθμολογία κοινωνικής επιθυμητότητας πάνω από εννέα (>9) (Zervas, Stavrou & Psychountaki, 2007).

Διαδικασία Συλλογής Δεδομένων

Ένα μήνα περίπου πριν την κυρίως έρευνα, πραγματοποιήθηκε πιλοτική έρευνα, ώστε να διαπιστωθούν τυχόν παρανοήσεις ως προς τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων. Το δείγμα αποτέλεσαν 30 αθλητές της καλαθοσφαίρισης, όλοι αγόρια, ηλικίας από 12 έως 15 ετών. Η πιλοτική έρευνα προσέφερε πολύτιμες πληροφορίες όσον αφορά το *Ερωτηματολόγιο καθορισμού καταστάσεων* για την ηθική ανάπτυξη (DIT) και ειδικότερα τη διαδικασία όπου οι συμμετέχοντες τοποθετούσαν κατά σειρά σημαντικότητας τα επιχειρήματα του ερωτηματολογίου. Σκοπός της πιλοτικής έρευνας ήταν να εντοπιστούν

τα κρίσιμα σημεία, στα οποία θα έπρεπε να δοθεί προσοχή, ώστε να φτάσει ο ερευνητής κατάλληλα προετοιμασμένος στην τελική χορήγηση. Στην κυρίως έρευνα, η συμπλήρωση των ερωτηματολογίων διαρκούσε 25 περίπου λεπτά. Ο ερευνητής ήταν παρών καθ' όλη τη διάρκεια της συμπλήρωσης για πιθανές διευκρινίσεις. Ο τόπος συμπλήρωσης ήταν ο χώρος προπόνησης των αθλητών, πριν την έναρξη της προπόνησής τους. Στους αθλητές τονίστηκε ότι το ερωτηματολόγιο δεν ήταν ένα είδος προσωπικού τεστ, αλλά μια έρευνα για τη συμμετοχή-συμπεριφορά στον αθλητισμό (Vallerand et al., 1996). Παράλληλα, στους συμμετέχοντες χορηγήθηκε και δήλωση συγκατάθεσης (την οποία υπέγραφαν οι γονείς των αθλητών), η οποία καθιστούσε σαφές ότι ο αθλητής έπαιρνε μέρος οικειοθελώς στην έρευνα που διεξαγόταν υπό την αιγίδα του Προγράμματος Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

3. Αποτελέσματα

Περιγραφικά στοιχεία των υπό μελέτη μεταβλητών

Η βαθμολογία ηθικής (P) των συμμετεχόντων στην έρευνα παρουσιάζεται στον Πίνακα 2. Η χαμηλότερη τιμή στο βαθμό ηθικής είναι (0) και παρουσιάζεται σε 1 άτομο (1,2%), ενώ η υψηλότερη είναι (19) και παρουσιάζεται, επίσης, σε 1 άτομο (1,2%).

Τα μέτρα κεντρικής τάσης (μέσος όρος και τυπική απόκλιση) των εξεταζόμενων μεταβλητών παρουσιάζονται στον Πίνακα 3.

Συσχετίσεις μεταξύ των εξεταζόμενων μεταβλητών

Ο βαθμός ηθικής (P) των συμμετεχόντων παρουσιάζει αρνητική συσχέτιση ($r=-0,018$) με τον προσανατολισμό στο Εγώ και θετική συσχέτιση ($r=0,099$) με τον προσανατολισμό στο έργο. Η συσχέτιση μεταξύ των δύο προσανατολισμών είναι αρνητική ($r=-0,04$). Ωστόσο, κανένας από τους δείκτες συσχέτισης δεν φαίνεται να είναι στατιστικά σημαντικός.

Πίνακας 2
Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) του συνόλου του δείγματος ως προς τη βαθμολογία ηθικής

P	f	%
0	1	1,2
1	5	6,2
2	4	4,9
3	9	11,1
4	13	16,0
5	6	7,4
6	10	12,3
7	7	8,6
8	3	3,7
9	7	8,6
10	6	7,4
11	3	3,7
12	2	2,5
14	2	2,5
15	1	1,2
17	1	1,2
19	1	1,2
Σύνολο	81	100,0

Στον Πίνακα 4 παρουσιάζονται οι συσχετίσεις μεταξύ του βαθμού ηθικής και των τεσσάρων παραγόντων της επιθετικότητας καθώς και του συνόλου της επιθετικότητας των συμμετεχόντων. Ο βαθμός ηθικής ανάπτυξης δεν παρουσιάζει στατιστικά σημαντική συσχέτιση με κανέναν από τους παράγοντες επιθετικότητας, αλλά και με το βαθμό επιθετικότητας στο σύνολό του. Ο προσανατολισμός στο έργο δεν παρουσιάζει επίσης, στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις με τους τέσσερις παράγοντες επιθετικότητας όπως και με το βαθμό επιθετικότητας στο σύνολό της. Ο προσανατολισμός στο Εγώ παρουσιάζει στατιστικά σημαντική συσχέτιση με το συνολικό βαθμό επιθετικότητας ($r=0,408$, $p<0,01$) καθώς και με τον παράγοντα της σωματικής επιθετικότητας ($r=0,55$, $p<0,01$). Αντίθετα, δεν παρουσιάζουν

Πίνακας 3

Μέσος όρος (M) και τυπική απόκλιση της βαθμολογίας της ηθικής ανάπτυξης, του προσανατολισμού στο έργο και στο Εγώ, των τεσσάρων παραγόντων της επιθετικότητας και του συνολικού βαθμού επιθετικότητας των συμμετεχόντων (N=81)

Μεταβλητές	Μέσος όρος (M)	Τυπική απόκλιση (SD)
Βαθμολογία ηθικής ανάπτυξης (P)	6,35	3,84
Προσανατολισμός στο Εγώ	19,20	5,03
Προσανατολισμός στο έργο	29,85	4,15
Σωματική επιθετικότητα	20,26	6,93
Λεκτική επιθετικότητα	14,23	2,97
Θυμός/Οργή	19,81	5,32
Εχθρότητα	21,42	5,15
Συνολική Επιθετικότητα	75,73	14,81

Πίνακας 4

Συσχέτιση (δείκτες *Pearson r*) μεταξύ της βαθμολογίας της ηθικής ανάπτυξης, των τεσσάρων παραγόντων της επιθετικότητας, της επιθετικότητας στο σύνολό της, του προσανατολισμού στόχων στο Εγώ και στο έργο

	1	2	3	4	5	6	7	8
Βαθμολογία ηθικής ανάπτυξης (P)	–							
Σωματική επιθετικότητα	-0,119	–						
Λεκτική επιθετικότητα	0,126	0,400**	–					
Θυμός/Οργή	-0,094	0,483**	0,349**	–				
Εχθρότητα	0,144	0,266*	0,295**	0,299**	–			
Συνολική επιθετικότητα	-0,014	0,814**	0,616**	0,760**	0,639**	–		
Προσανατολισμός στο Εγώ	-0,018	0,550**	0,081	0,217	0,164	0,408**	–	
Προσανατολισμός στο έργο	0,099	-0,014	-0,103	0,109	-0,175	-0,049	0,040	–

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

στατιστική σημαντικότητα οι δείκτες συσχέτισης του προσανατολισμού στο Εγώ με τη λεκτική επιθετικότητα, με τον παράγοντα του θυμού/οργής και με τον παράγοντα εχθρότητα.

Επίσης, τα δεδομένα της έρευνας προσέφεραν τη δυνατότητα να εξεταστούν πιθανές διαφορές στις έννοιες της ηθικής ανάπτυξης, της επιθετικότητας και του προσανατολισμού στό-

Πίνακας 5
Μέσοι όροι (M), τυπικές αποκλίσεις (SD), t τιμές και στατιστική σημαντικότητα των διαφορών μεταξύ ανδρών και γυναικών ως προς τη βαθμολογία ηθικής ανάπτυξης, την επιθετικότητα, τον προσανατολισμό στο Εγώ και στο έργο

	Φύλο	N	Μέσος όρος (M)	Τυπική απόκλιση (SD)	t
Βαθμολογία ηθικής ανάπτυξης (P)	Αγόρια	46	6,39	3,82	0,122
	Κορίτσια	35	6,29	3,92	
Συνολική Επιθετικότητα	Αγόρια	46	77,50	13,19	1,239
	Κορίτσια	35	73,40	16,60	
Προσανατολισμός στο Εγώ	Αγόρια	46	20,35	5,25	2,432*
	Κορίτσια	35	17,69	4,35	
Προσανατολισμός στο έργο	Αγόρια	46	29,85	3,39	-0,100
	Κορίτσια	35	29,86	5,04	

* $p < 0,05$

χων με βάση το φύλο και το άθλημα στο οποίο αγωνίζονταν οι συμμετέχοντες στην έρευνα.

Διαφορές μεταξύ φύλων στις υπό εξέταση μεταβλητές

Τα αγόρια δεν εμφανίζουν στατιστικά σημαντικές διαφορές με τα κορίτσια όσον αφορά το βαθμό ηθικής ανάπτυξης, το βαθμό επιθετικότητας και τον προσανατολισμό στο έργο. Αντίθετα, στον προσανατολισμό στο Εγώ, οι διαφορές των δύο φύλων εμφανίζονται στατιστικά σημαντικές ($t=2,432, p < 0,05$) (Πίνακας 5).

Διαφορές μεταξύ αθλημάτων των εξεταζομένων

Οι αθλητές που συμμετέχουν σε αγωνίσματα «χαμηλής επαφής» δεν εμφανίζουν στατιστικά σημαντικές διαφορές με τους αθλητές των «μεσαίας επαφής» αθλημάτων όσον αφορά το βαθμό ηθικής και τον προσανατολισμό στο έργο (Πίνακας 6). Αντίθετα, οι αθλητές που συμμετέχουν σε αγωνίσματα «χαμηλής επαφής» εμφανίζουν

στατιστικά σημαντικές διαφορές ($t=-2,917, df=79, p < 0,05$) με τους αθλητές των «μεσαίας επαφής» αθλημάτων ως προς τον προσανατολισμό στο Εγώ. Όσον αφορά την επιθετικότητα, οι διαφορές των αθλητών των δύο «επιπέδων επαφής» αθλημάτων είναι πολύ κοντά στο να εμφανιστούν στατιστικά σημαντικές ($t=-1,905$).

4. Συζήτηση

Η ηθική ανάπτυξη των συμμετεχόντων στην έρευνα αποτυπώθηκε με την τιμή του δείκτη P, ο οποίος εξήχθη από την ανάλυση του Ερωτηματολογίου Καθορισμού Καταστάσεων (Defining Issues Test-Short Form. Rest, 1979). Σύμφωνα με τα επίπεδα του δείκτη P, τα οποία έχουν προταθεί από τους Rest, et al. (1998), οι συμμετέχοντες στην παρούσα έρευνα κατατάσσονται σε «χαμηλό» επίπεδο ηθικής ανάπτυξης (μέσος όρος περίπου 6). Τα αποτελέσματα εμφανίζουν ομοιότητες με τα ευρήματα ανάλογης έρευνας σε ελληνικό πληθυσμό (Proios & Doganis, 2006), στην οποία παιδιά ηλικίας 14-16 ετών, παρού-

Πίνακας 6
Μέσοι όροι (M), τυπικές αποκλίσεις (SD), t τιμές και στατιστική σημαντικότητα
των διαφορών μεταξύ ανδρών και γυναικών ως προς τη βαθμολογία ηθικής ανάπτυξης,
την επιθετικότητα, τον προσανατολισμό στο Εγώ και στο έργο

	Άθλημα	N	Μέσος όρος (M)	Τυπική απόκλιση (SD)	t
Βαθμολογία ηθικής ανάπτυξης (P)	Χαμηλής επαφής	41	6,37	4,25	0,480
	Μεσαίας επαφής	40	6,33	3,41	
Συνολική επιθετικότητα	Χαμηλής επαφής	41	72,68	14,72	-1,905
	Μεσαίας επαφής	40	78,85	14,41	
Προσανατολισμός στο Εγώ	Χαμηλής επαφής	41	17,66	4,62	-2,917*
	Μεσαίας επαφής	40	20,78	4,99	
Προσανατολισμός στο έργο	Χαμηλής επαφής	41	29,51	4,99	-0,748
	Μεσαίας επαφής	40	30,20	3,10	

* $p < 0,05$

σίαζαν μέσο όρο του δείκτη P περίπου 10, ενώ από παρόμοια μελέτη φάνηκε ότι άτομα ηλικίας 17-19 ετών παρουσίαζαν μέσο όρο δείκτη P περίπου 12 (Proios & Doganis, 2003).

Οι αθλητές της παρούσας έρευνας εμφάνισαν υψηλότερο προσανατολισμό στο έργο, ευρήματα τα οποία συμφωνούν με τη θεωρία του Nicholls (1989) και με αποτελέσματα παλαιότερων ερευνών (Rasclé, Coulomb, & Pfister, 1998. Treasure, Carpenter, & Power, 2000. White & Duda, 1994). Σύμφωνα με τον Nicholls (1989), οι αθλητές μικρών ηλικιών δεν έχουν αναπτύξει την προσέγγιση «νίκη με κάθε κόστος», η οποία συναντάται σε αθλητές με υψηλό προσανατολισμό στο Εγώ. Παράλληλα, οι αθλητές, ηλικίας 12-15 ετών, συμμετέχουν στον αθλητισμό περισσότε-

ρο για την ευχαρίστηση που προσφέρει ο αθλητισμός παρά για να ανταγωνιστούν μόνο και να κερδίσουν τον αντίπαλο.

Το στάδιο ηθικής ανάπτυξης των συμμετεχόντων στην έρευνα, όπως αντικατοπτρίζεται από το δείκτη P, δεν παρουσίασε στατιστικά σημαντική συσχέτιση με τον προσανατολισμό στόχων. Ωστόσο, τα αποτελέσματα παρουσίασαν μια τάση αρνητικής συσχέτισης μεταξύ του βαθμού ηθικής ανάπτυξης και του προσανατολισμού στο Εγώ και μια τάση θετικής συσχέτισης μεταξύ του βαθμού ηθικής ανάπτυξης και του προσανατολισμού στο έργο. Έρευνες που έχουν γίνει στο παρελθόν στον ευρύτερο χώρο της ηθικής συμπεριφοράς και σκέψης αναφέρθηκαν στη σχέση του προσανατολισμού στόχων

είτε με την ηθική κρίση των αθλητών (Bredemeier, 1985. Duda, Olson, & Templin, 1991. Kavussanu & Roberts, 2001) είτε με την αθλητική εντιμότητα (Dunn & Dunn, 1999. Stornes & Ommundsen, 2004. Treasure, Eitner, & Hancock, 2001) είτε με την ηθική λειτουργία (Kavussanu & Ntoumanis, 2003).

Η παρούσα έρευνα δεν ανέδειξε σχέση μεταξύ του σταδίου ηθικής ανάπτυξης των αθλητών – όπως προτάθηκαν από τον Kohlberg το 1969, το 1976, και το 1987 – με τον προσανατολισμό στόχων. Το αποτέλεσμα αυτό επιβεβαιώνει την άποψη των Bredemeier (1995) και Shields και Bredemeier (1995), οι οποίοι υποστήριξαν ότι η ηθική που αναπτύσσεται στον αθλητισμό χαρακτηρίζεται ως «εντός περιορισμένου πεδίου ηθική» και διαφέρει από την ηθική της καθημερινής ζωής. Υποστήριξαν ότι οι αθλητές στους αγωνιστικούς χώρους συμπεριφέρονται ηθικά, φοβούμενοι τους αυστηρούς κανόνες των αθλημάτων και όχι εξαιτίας της υψηλής ηθικής τους ανάπτυξης. Παράλληλα, η ηθική συμπεριφορά εντός των αγωνιστικών χώρων «επιτάσσεται» και από την τήρηση του fair play (έντιμο παιχνίδι), το οποίο τα τελευταία χρόνια έχει «επιβληθεί» στους αγωνιστικούς χώρους με την παράλληλη θέσπιση βραβείων και διακρίσεων για την τήρησή του. Για το λόγο αυτό, ίσως, η ηθική ανάπτυξη, ως γενικότερη – και μη συνδεδεμένη μόνο με τον αθλητισμό – έννοια δεν φαίνεται να σχετίζεται με τον αθλητικό προσανατολισμό στόχων των αθλητών. Η ηθική συμπεριφορά στο αθλητικό περιβάλλον, η οποία έχει κοινά χαρακτηριστικά με τον προσανατολισμό στόχων στο έργο, δεν φαίνεται να αποτελεί πηγαία έκφραση του ατόμου (συμβαδίζοντας με την ηθική του ανάπτυξη), αλλά προϊόν εξωτερικής πίεσης και επιβολής. Με βάση τα ευρήματα της παρούσας έρευνας, θα ήταν ενδιαφέρον μελλοντικά να υιοθετηθεί μια εναλλακτική προσέγγιση για τη γενική ηθική ανάπτυξη και να εξεταστεί, στο χώρο του αθλητισμού, ο προτεινόμενος διαχωρισμός της ηθικής ανάπτυξης σε δύο επιμέρους τύπους: τον τύπο Α, ο οποίος βασίζεται στο σεβασμό των κανόνων και τον τύπο Β, ο οποίος είναι πιο σκεπτόμενος και με μεγαλύτερη αυτονομία σκέψης από τον τύπο Α (Kohlberg & Candee, 1984).

Το επίπεδο επιθετικότητας στην παρούσα

έρευνα εκφράστηκε από την ανάλυση τεσσάρων παραγόντων, οι οποίοι αποτελούν το Ερωτηματολόγιο Επιθετικότητας (Buss & Perry, 1992. Μποζώνης & Ψυχουντάκη, 2005). Οι συμμετέχοντες παρουσίασαν υψηλότερα επίπεδα στη σωματική επιθετικότητα και χαμηλότερα επίπεδα στη λεκτική επιθετικότητα, διαφοροποίηση, η οποία είναι σύμφωνη με παλαιότερη έρευνα των Buss και Perry (1992) σε εφήβους ηλικίας 18-20 ετών. Παράλληλα, τα επίπεδα της Σωματικής και Λεκτικής επιθετικότητας καθώς και του παράγοντα του *Θυμού/Οργής* των συμμετεχόντων στην έρευνα, ήταν συνολικά χαμηλότερα από την έρευνα των Buss και Perry (1992), η οποία πραγματοποιήθηκε σε άτομα μεγαλύτερης ηλικίας (18-20 ετών) από το δείγμα της παρούσας έρευνας (12-15 ετών). Ο παράγοντας της *Εχθρότητας* των συμμετεχόντων στην παρούσα έρευνα κυμάνθηκε στα ίδια επίπεδα με την έρευνα των Buss και Perry (1992), ενώ ο μέσος όρος του συνολικού βαθμού επιθετικότητας του δείγματος ήταν αναλογικά χαμηλότερος.

Ο βαθμός ηθικής ανάπτυξης στην παρούσα έρευνα δεν φαίνεται να σχετίζεται σημαντικά με την επιθετικότητα είτε στο σύνολό της είτε με τους τέσσερις παράγοντες που την αποτελούν. Ο βαθμός ηθικής ανάπτυξης, όπως και με τον προσανατολισμό στο Εγώ, παρουσιάζει μια τάση αρνητικής σχέσης με την επιθετικότητα στο σύνολό της, καθώς και με τους τρεις από τους τέσσερις παράγοντές της, τη *Φυσική* και *Λεκτική* επιθετικότητα και τον παράγοντα του *Θυμού/Οργής*. Η συγκεκριμένη έρευνα αποτελεί προσπάθεια ελέγχου της σχέσης μεταξύ βαθμού ηθικής ανάπτυξης και επιθετικότητας. Στο παρελθόν ανάλογες έρευνες μελέτησαν την επιθετικότητα σε συνάρτηση με την αθλητική εντιμότητα (Dunn & Dunn, 1999) και με την ηθική ωριμότητα (Bredemeier et al., 1986).

Στην παρούσα έρευνα η έλλειψη στατιστικά σημαντικής συσχέτισης μεταξύ του βαθμού ηθικής ανάπτυξης και της επιθετικότητας, φαίνεται να αντιτίθεται στα στάδια ηθικής ανάπτυξης που ανέπτυξε ο Kohlberg (1969, 1976), καθώς αναμενόταν οι συμμετέχοντες που παρουσιάζουν υψηλό βαθμό ηθικής ανάπτυξης να έχουν χαμηλά επίπεδα επιθετικότητας. Ωστόσο, το γεγονός αυτό ίσως να οφείλεται στην επιλογή περιορι-

σμένων ηλικιακών ομάδων (ηλικίες 12-15 ετών), οι οποίες δεν παρουσιάζουν σημαντικές διαφοροποιήσεις στο επίπεδο επιθετικότητας.

Ο προσανατολισμός στο Εγώ στην παρούσα έρευνα παρουσίασε θετική, στατιστικά σημαντική, συσχέτιση με την επιθετικότητα. Το αποτέλεσμα επιβεβαιώνει τη θεωρία του Nicholls (1989), ο οποίος υποστήριξε ότι οι αθλητές που είναι προσανατολισμένοι στο Εγώ, χρησιμοποιούν οποιοδήποτε τρόπο για την κατάκτηση της νίκης, ακόμη και επιθετική συμπεριφορά. Η επιθετική συμπεριφορά είναι χαρακτηριστικό των αθλητών που υιοθετούν την προσέγγιση «νίκη με κάθε κόστος», όπως φαίνεται και από προηγούμενες έρευνες (Bredemeier & Shields, 1986. Duda, Olson, & Templin, 1991. Rasclé, Coulomb, & Pfister, 1998. Stephens, 2004. Stephens & Kavanagh, 1997, 2003). Αντίθετα, ο προσανατολισμός στο έργο δεν φαίνεται να συνδέεται με την επιθετικότητα στην παρούσα έρευνα, αποτέλεσμα σύμφωνο και με παλαιότερες έρευνες (Bredemeier & Shields, 1986. Διγγελίδης κ.ά., 2006. Duda, Olson, & Templin, 1991. Rasclé, Coulomb, & Pfister, 1998. Stephens, 2000. Treasure, Carpenter, & Power, 2000).

Τα δεδομένα της έρευνας παρείχαν τη δυνατότητα να ελεγχθούν οι διαφορές μεταξύ αγοριών και κοριτσιών, όσον αφορά στα επίπεδα ηθικής ανάπτυξης, τον προσανατολισμό στόχων και την επιθετικότητα. Βρέθηκε ότι τα αγόρια και τα κορίτσια, της συγκεκριμένης ηλικίας (12-15 ετών), δεν διαφέρουν ως προς το επίπεδο ηθικής ανάπτυξης, γεγονός που ενισχύει τη θεωρία του Kohlberg (1969, 1976), ο οποίος εντάσσει τη συγκεκριμένη ηλικία στο *συμβατικό* επίπεδο ηθικής ανάπτυξης ανεξάρτητα από το φύλο των παιδιών. Αντίθετα, όσον αφορά τον προσανατολισμό στο Εγώ και στην επιθετικότητα, τα αγόρια παρουσιάζουν υψηλότερες τιμές, με τις διαφορές τον προσανατολισμό στο Εγώ να είναι στατιστικά σημαντικές, αποτελέσματα που συμφωνούν με προηγούμενες έρευνες (Duda, 1989. Duda, Olson, & Templin, 1991. Kavussanu & Ntoumanis, 2003. Lemyre et al., 2001. White & Zellner, 1996).

Όπως αναφέρθηκε, τα αθλήματα στην παρούσα έρευνα, χωρίστηκαν σε δύο κατηγορίες: «χαμηλής επαφής» (αντισφαίριση, μοντέρνο πέ-

νταθλο, συγχρονισμένη κολύμβηση, κολύμβηση, ακοντισμός και σφαιροβολία) και «μεσαίας επαφής» (καλαθοσφαίριση και υδατοσφαίριση), ακολουθώντας το διαχωρισμό που προτάθηκε από τους Bredemeier και συνεργάτες (1986). Οι διαφορές ήταν εμφανείς τόσο στον προσανατολισμό στο Εγώ όσο και στην επιθετικότητα. Τα αθλήματα «μεσαίας επαφής» παρουσιάζουν υψηλότερες τιμές στον προσανατολισμό στο Εγώ και την επιθετικότητα, ευρήματα σύμφωνα με ανάλογες έρευνες (Bredemeier, 1994, 1995. Bredemeier et al., 1986). Οι υψηλότερες τιμές των αθλημάτων «μεσαίας επαφής» αποδίδονται στον υψηλότερο βαθμό επαφής μεταξύ των αντιπάλων σε τέτοιου είδους αγωνίσματα.

Με βάση τα παραπάνω, η παρούσα έρευνα προσφέρει στοιχεία για τον εννοιολογικό διαχωρισμό των εννοιών της ηθικής ανάπτυξης και της αθλητικής εντιμότητας, η οποία αναπτύσσεται εντός των αθλητικών χώρων και φαίνεται να επιβεβαιώνει την άποψη των Shields και Bredemeier (1995) και Bredemeier (1995) για την «εντός περιορισμένου πεδίου ηθική». Το επίπεδο ηθικής ανάπτυξης δεν φαίνεται σχετίζεται με τη συμπεριφορά των αθλητών στους αγωνιστικούς χώρους, όπως φάνηκε από την έλλειψη σχέσης μεταξύ ηθικής ανάπτυξης και προσανατολισμού στόχων. Έτσι, η ηθική συμπεριφορά των αθλητών θα μπορούσε να αποδίδεται με την έννοια της αθλητικής εντιμότητας, όπως υποστήριξαν αρκετοί ερευνητές (Vallerand et al., 1996). Επίσης, τα αποτελέσματα ενισχύουν τη σχέση που έχει αναδειχθεί στο παρελθόν μεταξύ προσανατολισμού στόχων και επιθετικότητας. Παράλληλα, παρουσιάστηκαν διαφορές μεταξύ φύλων και διαφορετικών αθλημάτων, ενώ επιβεβαιώθηκε ο υψηλός προσανατολισμός στο έργο παιδιών ηλικίας 12-15 ετών.

Στο μέλλον θα ήταν χρήσιμο να εκτιμηθεί η ηθική ως έννοια σε διαφορετικές εκφάνσεις της (ηθική ανάπτυξη, αθλητική εντιμότητα) και να γίνει σύγκριση μεταξύ τους. Επίσης, θα ήταν ενδιαφέρον να ελεγχθεί η συσχέτιση της ηθικής ανάπτυξης και του προσανατολισμού στόχων σε μεγαλύτερες ηλικιακά ομάδες, οι οποίες αναμένεται να βρίσκονται σε υψηλότερα επίπεδα ηθικής ανάπτυξης, σύμφωνα με τη θεωρία του Kohlberg (1969, 1976).

Βιβλιογραφία

- Berkowitz, L. (1983). *Aggression. Its Causes, Consequences, and Control*. Philadelphia: Temple University Press.
- Bredemeier, B.J. (1985). Moral reasoning and the perceived legitimacy of intentional injurious sport acts. *Journal of Sport Psychology*, 7, 110-124.
- Bredemeier, B.J. (1994). Children's moral reasoning and their assertive, aggressive, and submissive tendencies in sport and daily life. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 16, 1-14.
- Bredemeier, B.J. (1995). Divergence in children's moral reasoning about issues in daily life and sport specific contexts. *International Journal of Sport Psychology*, 26, 453-463.
- Bredemeier, B.J., & Shields, D.L. (1986). Moral growth among athletes and non-athletes: A comparative analysis. *Journal of Genetic Psychology*, 147, 7-18.
- Bredemeier, B.J., Weiss, M.R., Shields, D.L., & Cooper, B.A.B. (1986). The relationship of sport involvement with children's moral reasoning and aggression tendencies. *Journal of Sport Psychology*, 8, 304-318.
- Buss, A.H., & Perry, M. (1992). The aggression questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(3), 452-459.
- Colby, A., & Kohlberg, L. (1987). *The measurement of moral judgment* (Vols. 1 and 2). New York: Cambridge University Press.
- Cox, R.H. (2002). *Αθλητική Ψυχολογία: Έννοιες και Εφαρμογές*. Επιμέλεια ελληνικής έκδοσης: Γιάννης Ζέρβας. Αθήνα: Επιστημονικές εκδόσεις Παρισιά-νου Α.Ε.
- Crain, W.C. (1985). *Kohlberg's stages of moral development. Theories of Development* (pp. 118-136). New York: Prentice-Hall.
- Crowne, D.P., & Marlowe, D. (1960). A new scale of social desirability independent of psychopathology. *Journal of Consulting Psychology*, 24, 349-354.
- Διγγελίδης, Ν., Μπογιατζή, Α., Χατζηγεωργιάδης, Α., & Παπαϊωάννου, Α. (2006). Επιθετικότητα, προσωπικοί προσανατολισμοί και εξωτερική-εξωτερική παρακίνηση των μαθητών στο μάθημα της φυσικής αγωγής. *Αναζητήσεις στη Φυσική Αγωγή και τον Αθλητισμό*, 4(1), 57-67.
- Duda, J.L. (1989). The relationship between mastery and competitive orientation and the perceived purpose of sport among male and female high school athletes. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 11, 318-335.
- Duda, J.L., & Nicholls, J.G. (1989). Dimensions of achievement motivation in schoolwork and sport. *Journal of Educational Psychology*, 84, 290-299.
- Duda, J.L., Olson, L.K., & Templin, T.J. (1991). The relationship of task and ego orientation to sportsmanship attitudes and the perceived legitimacy of injurious acts. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 62, 79-87.
- Dunn, J.G.H., & Dunn, J.C. (1999). Goal orientations, perceptions of aggression, and sportpersonship in elite male youth ice hockey players. *The Sport Psychologist*, 13, 183-200.
- Joyner, K. (2008). *Influences on sportpersonship orientations: contextual and motivational*. Youth Studies Australia. FindArticles.com. http://findarticles.com/p/articles/mi_hb353/is_1_24/ai_n29169779.
- Καρτερολιώτης, Κ., & Σταύρου, Ν. (1996). Αξιοπιστία και Εγκυρότητα του Ερωτηματολογίου Αθλητικού Προσανατολισμού σε νεαρούς αθλητές. *Περυλήψεις 5ου Πανελληνίου Συνεδρίου Ψυχολογικής Έρευνας* (σελ. 69-70). Πάτρα.
- Kavussanu, M., & Ntoumanis, N. (2003). Participation in sport and moral functioning: does ego orientation mediate their relationship? *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 25, 501-518.
- Kavussanu, M., & Roberts, G.C. (2001). Moral functioning in sport: an achievement goal perspective. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 23(1), 37-54.
- Kohlberg, L. (1969). Stage and sequence: The cognitive-developmental approach to socialization. In D.A. Goslin (Ed.), *Handbook of socialization theory and research* (pp. 347-481). Chicago: Rand-McNally.
- Kohlberg, L. (1976). Moral stages and moralization: The cognitive-developmental approach. In T. Lickona (Ed.), *Moral development and behaviour: Theory, research, and social issues* (pp. 31-53). New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Kohlberg, L., & Candee, D. (1984). The relationship of moral judgment to moral action. In L. Kohlberg (Ed.), *Essays in moral development: Vol. 2. The psychology of moral development* (pp. 498-581). New York: Harper & Row.
- Lemyre, P.N., Roberts, G.C., Ommundsen, Y., & Miller, B.W. (2001). Sportpersonship in soccer: the role of achievement goals and gender. *10th World Congress of Sport Psychology* (pp. 149-151). Skiathos, Hellas.
- Lumpkin, A., Stoll, S.K., & Beller, J.M. (1999). *Sport ethics. Applications for fair play* (2nd ed.). St. Louis, MO: McGraw Hill.
- Μαρκουλής, Δ., & Γωνίδα, Ε. (2006). *Σημειώσεις στο μάθημα Κοινωνικό-Γνωστική Ανάπτυξη*. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Ψυχολογίας.

- Markoulis, D. (1989). Political involvement and socio-moral reasoning: Testing Emler's interpretation. *British Journal of Social Psychology, 28*, 203-212.
- Μποζώνης, Α., & Ψυχουντάκη, Μ. (2005). *Ερωτηματολόγιο Επιθετικότητας: Προσαρμογή σε ελληνικό πληθυσμό*. Πτυχιακή εργασία. Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Nicholls, J.G. (1989). *The Competitive Ethos and Democratic Education*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Ogilvie, B.C., & Tutko, T.A. (1971). Sport: if you want to build character try something else. *Psychology Today, 5*, 60-63.
- Piaget, J. (1932/1968). *The moral judgment of the child*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Proios, M., & Doganis, G. (2003). Experiences from active membership and participation in decision-making processes and age in moral reasoning and goal orientation of referees. *Perceptual and Motor Skills, 96*, 113-126.
- Proios, M., & Doganis, G. (2006). Age and education in moral judgment of participants in team sports. *Perceptual and Motor Skills, 102*, 247-253.
- Rasclé, O., Coulomb, G., & Pfister, R. (1998). Aggression and goal orientations in handball: influence of institutional sport context. *Perceptual and Motor Skills, 86*, 1347-1360.
- Rest, J.R. (1979). *Revised manual for the Defining Issues Test*. Unpublished manuscript, University of Minnesota.
- Rest, J., Narvaez, D., Mitchell, C., & Thoma, S.J. (1998). *Exploring moral judgment: a technical manual for the Defining Issues Test*. Minneapolis, MN: Centre for the Study of Ethical Development, University of Minnesota.
- Shields, D.L., & Bredemeier, B.L. (1995). *Character development and physical activity*. Champaign, IL: Human Kinetics.
- Stephens, D.E. (2000). Predictors of likelihood to aggress in youth soccer: an examination of coed and all-girls teams. *Journal of Sport Behavior, 23*, 311-325.
- Stephens, D.E. (2004). Moral atmosphere and aggression in collegiate intramural sport. *International Sports Journal, 8*, 65-75.
- Stephens, D.E., & Kavanagh, B. (1997). Predictors of aggression and cheating in youth ice hockey. [Abstract] *Journal of Sport and Exercise Psychology, 19* (Suppl.), S110.
- Stephens, D.E., & Kavanagh, B. (2003). Aggression in Canadian youth ice hockey: the role of moral atmosphere. *International Sports Journal, 7*, 109-119.
- Stornes, T., & Ommundsen, Y. (2004). Achievement goals, motivational climate and sportspersonship: a study of young handball players. *Scandinavian Journal of Educational Research, 48*(2), 205-221.
- Treasure, D.C., Carpenter, P.J., & Power, K.T.D. (2000). Relationship between achievement goal orientations and the perceived purposes of playing rugby union for professional and amateur players. *Journal of Sport Sciences, 18*, 571-577.
- Treasure, D.C., Eitner, J.L., & Hancock, L. (2001). Relationship between achievement goal orientations and sportspersonship across a competitive youth soccer season. *10th World Congress of Sport Psychology* (pp.146-148). Skiathos, Hellas.
- Vallerand, R.J., Deshaies, P., Cuerrier, J.P., Briere, N.M., & Pelletier, L.G. (1996). Toward a multidimensional definition of sportsmanship. *Journal of Applied Sport Psychology, 8*, 123-135.
- Ψυχουντάκη, Μ., Εκκεκάκης, Π., & Ζέρβας, Ι. (1993). *Σύντομη Κλίμακα Κοινωνικής Επιθυμητότητας: Προσαρμογή της Κλίμακας των Marlowe - Crowne*. Δημοσίευτη εργασία.
- White, S.A., & Duda, J.L. (1994). The relationship of gender, level of sport involvement, and participation motivation to task and ego orientation. *International Journal of Sport Psychology, 25*, 4-18.
- White, S.A., & Zellner, S.R. (1996). The relationship between goal orientation, beliefs about the causes of sport success, and trait anxiety among high school, intercollegiate, and recreational sport participants. *The Sport Psychologist, 10*, 58-72.
- Zervas, Y., Stavrou, N.A., & Psychountaki, M. (2007). Development and validation of the Self-Talk Questionnaire (S-TQ) for sports. *Journal of Applied Sport Psychology, 19*, 142-159.

Moral development, goal orientation and aggression in young athletes

IOANNIS ZAROTIS¹

MARIA PSYCHOUNTAKI²

ABSTRACT

The aim of this study was to examine the relationship between stage of moral development, goal orientations and levels of aggression in young athletes. The sample included 81 young athletes (46 boys and 35 girls), aged between 12-15 years ($M=13,52$, $SD=1,11$). The participants completed questionnaires aiming to assess the stage of their moral development, goal orientations and aggression. The results indicated that the stage of moral development of the athletes was not correlated with their goal orientations and aggression levels. In contrast, ego orientation was found to be correlated with levels of aggression. These findings support the suggestion of “bracketed” morality in sport fields (Shields & Bredemeier, 1995).

Key words: Moral development, Goal orientation, Aggression, Sport.

1. *Address:* Motor Behavior and Sport Psychology Laboratory, Department of Physical Education and Sport Science, University of Athens, Ethnikis Antistassis 41, 17237 Dafne. Tel: 210 7276053, 6932420022, Fax: 210 7276054, e-mail: zaroti@phed.uoa.gr

2. *Address:* Motor Behavior and Sport Psychology Laboratory, Department of Physical Education and Sport Science, University of Athens, Ethnikis Antistassis 41, 17237 Dafne. Tel: 210 7276053, 6932420022, Fax: 210 7276054.